

คลบ้นดาลความสิ้นสุดแห่งสิ่งเหล่านั้นด้วย ศาสนาประเภทที่เชื่อว่ามีพระเจ้าและเชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่งนี้ยังสามารถแบ่งเป็นประเภทย่อยๆ ได้อีก คือ

1.1 เอกเทวนิยม (Monotheism) คือศาสนาที่เชื่อว่ามีพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สูงสุดอยู่เพียงองค์เดียวเท่านั้น พระองค์ทรงเป็นผู้สร้าง ผู้ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างที่ทรงสร้างขึ้นมาแล้ว เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งศักดิ์ฐานะเหนือสิ่งอื่นใด และทรงสถิตอยู่ทุกหนทุกแห่ง ศาสนาประเภทเอกเทวนิยม เช่น ศาสนายิว คริสต์ อิสลาม และซิกข์

1.2 ทวิเทวนิยม (Dual-theism) คือศาสนาที่เชื่อว่ามีพระเจ้าเพียง 2 องค์เท่านั้น นอกจากนี้ไม่มีพระเจ้าองค์อื่นใด ตามความเชื่อของศาสนานี้ พระเจ้าทั้งสององค์นั้นมีศักดิ์ฐานะเท่า ๆ กัน และเป็นคู่แข่งของกันและกัน เช่น ศาสนาโซโรอัสเตอร์ (ปาร์ซี) ในเปอร์เซีย เกิดในปี พ.ศ. 117 มีพระเจ้า 2 องค์ คือ พระอหุระมาสดา (อสูรมาสเตอร์) เป็นเทพเจ้าแห่งความดี และองค์ที่ 2 คือ พระอหรมัน เป็นเทพเจ้าแห่งความชั่ว กลุ่มที่นับถือศาสนานี้เชื่อว่า คนเราจะดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับอำนาจของเทพเจ้าทั้งสององค์นี้ ซึ่งสถิตอยู่ในจิตใจของมนุษย์ หากอำนาจของฝ่ายใดมากก็จะเป็นไปตามฝ่ายนั้น

1.3 พหุเทวนิยม (Polytheism) คือ ศาสนาที่ผู้นับถือเชื่อว่ามีพระเจ้าหลายองค์ คือมากกว่า 2 องค์ เทพเจ้าเหล่านั้นมีอำนาจศักดิ์ฐานะเสมอกันบ้าง ไม่เสมอกันบ้าง หรือมีหน้าที่แตกต่างกันบ้าง ศาสนาประเภทนี้ เช่น ศาสนาพราหมณ์ (ลัทธิพราหมณ์) ซึ่งมีพระเจ้าที่มีอำนาจศักดิ์ฐานะมาก 3 องค์ เรียกว่า “ตรีมูรติ” มีหน้าที่แตกต่างกัน คือพระพรหมเป็นพระเจ้าผู้สร้าง พระนารายณ์เป็นพระเจ้าผู้รักษา และพระศิวะเป็นพระเจ้าผู้ทำลาย

1.4 ธรรมชาติเทวนิยม (Deism) คือลัทธิความเชื่อถือว่ามีเทวดาประจำกลุ่มชนประจำบุคคล เช่น เทพเจ้าประจำตัว เทพเจ้าประจำต้นไม้ ภูเขา ศาลพระภูมิ เทวดาประจำหมู่บ้าน ประจำเผ่า และเทวดาประจำชาติ เป็นต้น

2. ศาสนาประเภทอเทวนิยม (Non-theism) คือ กลุ่มศาสนาที่ปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้าหรือปฏิเสธพระเจ้าสร้างโลก ผู้บันดาลความเป็นไปต่าง ๆ แต่กลุ่มศาสนานี้อาจจะยอมรับว่ามีเทวดาต่าง ๆ ศาสนาประเภทนี้ถือว่าจักรวาล โลก เกิดขึ้นมาเองโดยอาศัยหลักเหตุผล และเมื่อเกิดขึ้นมาแล้วก็เป็นไปตามกำลังแห่งเหตุและปัจจัย หาใช่การดลบันดาลของเทพเจ้าแต่ประการใดไม่ ศาสนากลุ่มปฏิเสธพระเจ้าสร้างโลกนี้ เช่น ศาสนาเซน (ไชนะ) ศาสนาพุทธ ลัทธิจิวรวาก เป็นต้น แต่ความเชื่อของกลุ่มศาสนาประเภทอเทวนิยมก็แตกต่างกันออกไปในรายละเอียด ทั้งในด้านหลักการและวิธีการปฏิบัติ สำหรับพุทธศาสนานั้นสอนเน้นให้ค้นหาความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติ ความเป็นไปของชีวิตมนุษย์อาศัยตัวของมนุษย์เอง ไม่ใช่

การอาศัยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกที่จะดลบันดาลให้เป็นไป การที่มนุษย์ประสบความสำเร็จ
มีโชคดีหรือร้ายนั้นก็อยู่ที่การกระทำของมนุษย์ (ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว)

งานวิจัย อธิวณสิทธิ์ (2540: 102-104) กล่าวถึงประเภทของศาสนาได้แบ่งออกเป็น
2 กลุ่มใหญ่ คือ

1. ศาสนาแบบปุถุชน (secular religion)
2. ศาสนาแบบศักดิ์สิทธิ์ (sacred religion)

ศาสนาแบบปุถุชน รวมเอาความเชื่อ หรือหลักการที่เกี่ยวกับความเชื่อในโลกนี้
เพียงเท่านั้น โดยปฏิเสธความมีอยู่ของชีวิตในโลกหน้า หรือถ้ามีการยอมรับโลกหน้าก็ไม่ให้
ความสำคัญและเน้นเป็นพิเศษเหนือชีวิตในโลกนี้ ศาสนาประเภทนี้รวมเอาหลักการของ
คอมมิวนิสต์ ลัทธิฟาสซิสต์ ลัทธิมาร์กซิสต์ วัตถุนิยม นานาชาตินิยม สังคมนิยม รวมทั้งแนว
ความคิด ประพจน์และระเบียบกฎหมาย ประเพณี ที่ยึดถือปฏิบัติกันอยู่ในสังคม

ศาสนาแบบศักดิ์สิทธิ์ คือศาสนาตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือความ
ลึกลับในชีวิตทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ศาสนาแบบนี้รวมเอาศาสนาใหญ่ ๆ ซึ่งส่งเสริมให้
บุคคลปฏิบัติตามกรอบที่ดีของศีลธรรมทั้งบุชายก้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีอยู่ในศาสนาคริสต์
ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม และศาสนาฮินดู เป็นต้น คำว่าศักดิ์สิทธิ์ในที่นี้หมายถึงความศักดิ์
สิทธิ์ของสิ่งของ ตัวบุคคล คำสอนและสัญลักษณ์อย่างอื่น ซึ่งเชื่อกันว่ามีพลังอำนาจพิเศษ
เหนือธรรมชาติ สิ่งของศักดิ์สิทธิ์ปรากฏในรูปของโบสถ์ วิหาร เจดีย์ ศาลพระภูมิ และพระ
พุทธรูป เป็นต้น รวมทั้งต้นไม้และเครื่องปั้นบางอย่าง ส่วนบุคคลศักดิ์สิทธิ์นั้นก็มิเช่นเราเชื่อ
ว่าบุคคลบางคนบรรลุธรรมชั้นสูงมีอิทธิฤทธิ์เหนือคนธรรมดาสามัญ สามารถล่วงรู้จิตใจของ
บุคคลอื่นและสามารถช่วยปกป้องคุ้มครองผู้นับถือกราบไหว้ให้ปลอดภัยและอยู่เย็นเป็นสุข
หลักคำสอนศักดิ์สิทธิ์สามารถจะเห็นได้ในรูปของการยึดถือความเชื่อตามคำแนะนำของ
ศาสนา รวมทั้งข้อห้ามต่าง ๆ เช่น เราเชื่อว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น สำหรับสัญลักษณ์
ศักดิ์สิทธิ์ก็อาจจะมีในรูปของการนับถือเครื่องหมายบางอย่างที่เราเชื่อว่ามีความสัมพันธ์กับ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เครื่องหมายธรรมจักร เครื่องหมายกางเขน เป็นต้น

อย่างไรก็ดีหลักการของศาสนาใหญ่ ๆ บางอย่างก็มีลักษณะเกี่ยวข้องกับทั้งโลกนี้
และโลกหน้าที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น คำสอนของศาสนาพุทธนั้นพบว่าบรรจุเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ
หลักการดำรงชีวิตในโลกปัจจุบันอย่างมากมาย หลักการเหล่านี้มีอยู่ในแบบอย่างการครอง

เรียน จริยธรรมในชีวิตประจำวัน แนวสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลในแต่ละอาชีพและแต่ละชนชั้น เหล่านี้เป็นต้น นอกเหนือไปจากคำสอนชั้นปรมัตถธรรม

กล่าวโดยสรุป ความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาแบบหลังสามารถจะเห็นได้ในตัวบุคคล เช่น นักบวช นักพรต ซึ่งเป็นผู้ถือศีลและปฏิบัติเคร่งครัดในสิ่งที่ชาวโลกไม่ทำกัน และในวัตถุ เช่น รูปตัวแทนของเทพเจ้า รูปแกะสลัก หรือรูปหล่อของศาสดาผู้ก่อตั้งลัทธิคำสอน รวมทั้งการนับถือต้นไม้ ก้อนหินหรือธรรมชาติอย่างอื่นว่ามีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์สิงอยู่ ส่วนในคำสอนนั้นสามารถจะเห็นได้ในคัมภีร์หรือความเชื่อในสิ่งลึกลับ รวมเอาทั้งทัศนคติและการรับเองความศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งต่าง ๆ

นอกจากแบ่งศาสนาตามลักษณะความเชื่อและการปฏิบัติดังกล่าวมาแล้วเราสามารถแบ่งศาสนาดังต่อไปนี้

ก. แบ่งตามขนาดที่มีผู้นับถือ

1. ศาสนาประจำเผ่าพันธุ์ (Ethnic religions) คือศาสนาที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือในสถานที่ใดที่หนึ่งนับถือ เช่น ศาสนาของคนโบราณหรือศาสนาของชนเผ่าต่าง ๆ นอกจากนี้ก็มีศาสนาฮินดู ศาสนาเซน ศาสนาจูดาเย ศาสนาชินโต ศาสนาขงจื้อ เป็นต้น ศาสนาเหล่านี้มีการนับถือเฉพาะชาติใดชาติหนึ่งหรือเผ่าใดเผ่าหนึ่ง เช่น ศาสนาฮินดู นับถือกันในเฉพาะในประเทศอินเดียหรือในถิ่นที่มีชาวอินเดียอพยพไปอยู่ ศาสนาเซนก็เช่นกัน ศาสนาจูดาเยนับถือในหมู่ชาวยิว ศาสนาชินโตมีเฉพาะในหมู่ชาวญี่ปุ่นและศาสนาขงจื้อมีเฉพาะในหมู่ชาวจีน

2. ศาสนาสากล (universalising religions) คือศาสนาที่มีผู้นับถือกระจายอยู่ทั่วไปในโลก ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มบุคคลใดกลุ่มบุคคลหนึ่ง หรือในที่ใดที่หนึ่ง เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม

3. ศาสนานิกายย่อย (segmental religions) คือศาสนาที่เกิดจากศาสนาใหญ่ ๆ หรือที่เรียกว่า นิกายย่อยของศาสนาสากล ศาสนาแบบนี้มักจะเกิดในจุดใดจุดหนึ่งของสังคมก่อน แล้วค่อย ๆ แพร่กระจายไปยังส่วนอื่น ๆ ของสังคม ส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นในถิ่นที่มีวัฒนธรรมต่างชาติกำลังมีอิทธิพลสูง กลุ่มผู้ที่ต้องการจะฟื้นฟูลัทธิศาสนา และระบบทางสังคมให้เป็นตัวของตัวเองขึ้นมาใหม่ ก็จะรวบรวมผู้คนให้เห็นด้วยทำการเผยแพร่วัฒนธรรมของตนในต่างแดน เพื่อเป็นการชำระไว้ซึ่งความเป็นปึกแผ่นของวัฒนธรรมและศาสนาของตน ศาสนาแบบนี้มักจะเกิดจากความรู้สึกเช่นกลุ่มชาวพุทธใหม่ในอินเดีย กลุ่มมุสลิมดำในอเมริกา เป็นต้น จุดประสงค์สำคัญอีกประการหนึ่งของการมีศาสนาแบบนี้ก็คือเพื่อ

จะสร้างเอกลักษณ์สำหรับกลุ่มที่อยู่ภายใต้การกดขี่ของชนกลุ่มใหญ่ ซึ่งไม่ยอมรับสถานภาพเท่าเทียมกันของบุคคล

ข. แบ่งตามลักษณะความเชื่อในเทพเจ้า การแบ่งประเภทศาสนาตามลักษณะความเชื่อในเทพเจ้ามี 2 ประการคือ เทวนิยมและอเทวนิยม

1. เทวนิยม (Theism) คือความเชื่อในเทพเจ้าหรือในพระผู้เป็นเจ้า มีศาสนาหลายศาสนาที่เน้นคำสอนว่าสรรพสิ่งในโลกรวมทั้งโลกและมนุษย์ เกิดขึ้นมาจากพระผู้เป็นเจ้า กล่าวคือ พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง ทรงบันดาลให้ผู้นับถือประสบความสำเร็จ หรือความผิหวังในชีวิตก็ได้ ตามเจตนารมณ์ของพระองค์ ดังนั้น ผู้ที่ต้องการให้พระผู้เป็นเจ้าโปรดปรานจะต้องทำการบวงสรวงอ้อนวอน บูชาพระองค์และจะต้องระลึกถึงพระองค์ทุกครั้งทีประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ศาสนาที่เน้นความเชื่อในพระผู้เป็นเจ้าคือศาสนาพราหมณ์ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาฮินดู รวมทั้งศาสนาของชนเผ่าต่าง ๆ

2. อเทวนิยม (Atheism) คือความเชื่อที่ตรงกันข้ามกับเทวนิยม กล่าวคือบางศาสนาไม่ได้สอนว่าสรรพสิ่งในโลกเกิดขึ้นมาจากพระผู้เป็นเจ้า และปฏิเสธอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าหรือของเทพเจ้าต่าง ๆ แต่ได้สอนว่าทุกอย่างในโลกเกิดขึ้นจากตัวผู้ทำหรือตัวบุคคลนั่นเอง การที่บุคคลจะประสบความสำเร็จหรือความผิหวังในชีวิตก็เนื่องมาจากการกระทำของตน ดังนั้นบุคคลจึงเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเอง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ไม่สามารถจะช่วยเหลืออะไรได้ ถ้าบุคคลไม่ช่วยตนเอง ศาสนาที่ปฏิเสธอำนาจของเทพเจ้า มีศาสนาพุทธศาสนาขงจื้อ ศาสนาเซน และศาสนาชินโต

1.3 หน้าที่ของศาสนา

มีผู้รู้กล่าวถึงหน้าที่ของศาสนา ไว้แตกต่างกันดังนี้

จ้านงศ์ อติวัฒนสิทธิ (2540: 106-108) กล่าวถึงหน้าที่ของศาสนาว่า

ศาสนาก็เหมือนกับสถาบันอื่น ๆ ในสังคมที่มีการปฏิบัติหน้าที่ที่สำคัญ แยกได้เป็นหน้าที่ส่วนบุคคล (individual function) และหน้าที่ต่อสังคม (social function)

1. หน้าที่ส่วนบุคคล ศาสนาสนองความต้องการส่วนตัวของบุคคลในด้านต่าง ๆ คือ

สนองความต้องการเพื่อที่จะแสดงออก (expressive desire)

สนองความต้องการเพื่อหาสิ่งที่เป็นสาระ (substantive desire)

สนองความต้องการเพื่ออยากรู้อยากเห็น (cognitive desire)

1.1 สมองความต้องการเพื่อจะแสดงออก โดยสัญชาตญาณมนุษย์ก็มีความต้องการที่จะแสดงอารมณ์ตามแต่สิ่งเร้าหรือแรงกระตุ้นซึ่งเกิดขึ้นมาจากอารมณ์กระทบกับสิ่งภายนอก ถ้ามีอารมณ์อันน่าปรารถนามนุษย์ก็มักจะปล่อยใจตามอารมณ์นั้น ๆ และบางทีก็ไม่มี การหยุดยั้งความรู้สึกนี้ไว้ เหมือนกับที่มนุษย์ปล่อยใจให้ตกอยู่ภายใต้สัญชาตญาณความต้องการทางกามคุณ หรือในทำนองเดียวกันเมื่อมนุษย์ทนกับอารมณ์อันไม่น่าปรารถนา ก็อาจปล่อยใจให้เป็นไปตามอารมณ์โกรธเกลียด ซึ่งบางครั้งก็อาจจะแสดงออกมาในรูปของการฆ่า และการทำร้ายคนหรือผู้อื่น แต่มนุษย์ไม่สามารถจะทำทุกอย่างได้ตามใจชอบ คือไม่อาจจะแสดงตัวออกมาตามความรู้สึกทุกอย่างได้ มนุษย์ยังรู้สึกละเอียดต่อการแสดงออกบางอย่าง เพื่อจะสนองตอบอารมณ์อันแสนจะเจ็บปวดในทางสัญชาตญาณ มนุษย์จึงหันไปหาศาสนา และได้รับคำปลอบโยนจากศาสนามีให้มีการแสดงตนตามอารมณ์ เพราะศาสนาสอนให้ละเอียดอ่อนบาป และชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติอย่างไรถูกต้องตามศีลธรรมและอย่างไรผิด ถึงจะมีอารมณ์ใคร่หรือปรารถนา รุนแรงแค่ไหน มนุษย์ก็ไม่อาจจะแสดงอารมณ์นั้นออกมาได้เต็มที่ทันที เพราะคำสอนของศาสนาในเรื่องศีลธรรมเกี่ยวกับเพศและถึงจะโกรธเกลียดแค่ไหน มนุษย์ก็ไม่อาจจะฆ่าหรือทำร้ายบุคคลนั้นได้ เพราะความเชื่อทางศาสนาที่ว่า การฆ่าและการทำร้ายบุคคลอื่นเป็นบาป ดังนั้น ศาสนาจึงช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ของบุคคล

1.2 สมองความต้องการสิ่งที่เป็นสาระ กิจกรรมทางศาสนาบางครั้งเชื่อกันว่า นำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่ผู้ปฏิบัติ เช่น ความเชื่อในหลักการที่ว่าชีวิตจะหลุดพ้นจากความทุกข์ได้เพราะความเพียรพยายามของบุคคลเมื่อบุคคลมองเห็นว่าชีวิตนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ ไม่มีแก่นสารที่แท้จริงก็จะหันไปหาหลักการซึ่งช่วยให้เขาบรรลุถึงสังขารมได้ ข้อนี้ไม่มีอะไรทำหน้าที่ได้ดีที่สุดเท่ากับศาสนา ใครชอบหลักการของศาสนาใดก็ปฏิบัติตามหลักการของศาสนานั้น ทางศาสนาพุทธก็เสนอวิธีปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนา เพื่อให้บรรลุถึงพระนิพพานในที่สุด

นอกจากการแสวงหาสาระเพื่อให้พ้นจากความทุกข์ในชีวิตส่วนตัวแล้ว ศาสนายังสนองความต้องการที่เป็นสาระทางจิต เช่น ความสบายใจของการปฏิบัติ การให้ทานเพื่อหวังผลในสุคติโลกสวรรค์ การสวดมนต์อ่อนน้อมเพื่อให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บและความเจ็บป่วยของตนเองและของคนที่เรารักนับถือ การบูชาวงศวงศ์เทพเจ้าเพื่อขอให้ฝนตกลงมา การทำพิธีบายศรีให้ข้าวกล้าในนางอกงามดี ฯลฯ เหล่านี้ เป็นต้น ล้วนแต่จัดอยู่ในการปฏิบัติเพื่อสาระของชีวิตทั้งสิ้น

1.3 สนองความต้องการอยากรู้อยากเห็น ความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ไม่มีขอบเขตจำกัด วิทยาศาสตร์สามารถสนองตอบความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ในขอบเขตจำกัด ไม่อาจจะสนองตอบได้ในทุกกรณี ยิ่งเป็นสิ่งลึกลับที่วิทยาศาสตร์เข้าไม่ถึง มักจะก่อให้เกิดความอยากเห็นแก่มนุษย์มากยิ่งขึ้น ไม่มีกลไกอื่นใดที่จะทำหน้าที่ได้ดีกว่าศาสนาในการตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ในขอบเขตที่กว้างขวางและลุ่มลึกต่อไปอีก เช่น ความอยากรู้ว่าชีวิตนี้เกิดมาได้อย่างไร เกิดมาแล้วจะไปเกิดอีกหรือไม่ ทำไมบางคนจึงพิกลพิการ ทำไมบางคนจึงร่ำรวยและมีโชคดี ทำไมบางคนจึงยากจน ทำไมบางคนมีโรคประจำตัวรักษาไม่หาย ใครเป็นผู้สร้างโลก นรก สวรรค์ มีจริงหรือไม่ ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ล้วนอยู่นอกเขตแดนของวิทยาการอย่างอื่น วิทยาศาสตร์ก็ไม่อาจจะตอบได้ในทุกปัญหา ณ จุดใดที่วิทยาศาสตร์สิ้นสุดลง ณ จุดนั้น ศาสนาก็จะเริ่มขึ้นและสามารถช่วยอธิบายสิ่งลึกลับหรือความรู้อยากเห็นของบุคคลได้เกือบทุกกรณี

2. หน้าที่ทางสังคมของศาสนา หน้าที่ทางสังคมของศาสนามีดังนี้

ช่วยรังสรรค์สังคมให้เป็นปึกแผ่น

ช่วยกำหนดสถานภาพของสมาชิก

เป็นสื่อในการอบรมให้รู้ระเบียบทางสังคม

เป็นสื่อในการควบคุมสังคม

เป็นสถาบันสวัสดิการสังคม

2.1 ช่วยรังสรรค์สังคมให้เป็นปึกแผ่น ข้อนี้หมายความว่าศาสนาเป็นปัจจัยเชื่อมโยงสมาชิกให้มีความรู้สึกเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันกล่าวคือ ศาสนาช่วยสร้างความเป็นญาติพี่น้องกันและความเป็นพวกเดียวกันเวลาเกิดมีภัยพิบัติมาสู่สมาชิกคนใดในสังคม สมาชิกคนอื่น ๆ ก็จะช่วยเหลือ ซึ่งเป็นการสร้างเสริมความสามัคคีไปในตัวด้วย ยิ่งไปกว่านั้นเวลาเกิดศึกสงครามเพราะมีคนนับถือศาสนาอื่นมาโจมตีคนที่นับถือศาสนาเดียวกันก็จะรวมตัวกันเพื่อกำจัดศัตรูของศาสนา

2.2 ช่วยกำหนดสถานภาพของสมาชิก ในบางองค์การมีข้อกำหนดไว้ว่าผู้ที่จะเป็นสมาชิกขององค์การได้จะต้องสังกัดหรือนับถือศาสนานั้น ๆ เสียก่อน มิฉะนั้นจะไม่ได้รับการยอมรับให้มีกิจกรรมร่วมกับสมาชิกคนอื่น ๆ ได้ ข้อนี้มีผลให้เกิดการกำหนดเอกลักษณ์ของบุคคลขึ้นมา เช่นการเป็นสมาชิกขององค์การศาสนาต่าง ๆ นอกจากนี้ศาสนายังมีบทบาทในการช่วยให้สมาชิกมีสถานภาพเด่นขึ้นในสังคม และข้อนี้เห็นได้ชัดในหลักการที่ศาสนา

กำหนดให้มีชนชั้นนักบวชกับชนชั้นที่ไม่เป็นนักบวช ผู้ที่เป็นนักบวชย่อมมีสถานภาพสูงกว่า ผู้ที่ไม่เป็นนักบวช เป็นต้น

2.3 ช่วยในการอบรมให้มีการเรียนรู้ทางสังคม หน้าที่ของศาสนาในข้อนี้เกี่ยวข้องกับภารกิจทำให้บุคคลมีการเรียนรู้ระเบียบประเพณีและกฎเกณฑ์สำหรับการดำรงชีวิตประจำวัน ศาสนาช่วยให้บุคคลรู้จักการปรับตัวและปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมในสังคม ในรูปของการฝึกอบรมเด็กและเยาวชน เช่น การจัดสร้างโรงเรียน หรือการให้การบวชเรียนแก่ผู้ใหญ่ เป็นต้น

2.4 สื่อในการควบคุมสังคม ข้อนี้หมายถึงหลักคำสอนของศาสนามีส่วนช่วยควบคุมพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นปกติ ศาสนาทุกศาสนานับถือศีลธรรม ความประพฤติดี และการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่บุคคลอื่น คนที่ประพฤติผิดทำนองคลองธรรม ศาสนาก็จะตำหนิว่าเป็นคนชั่วและควรแก่การลงโทษ รัฐบาลของสังคมต่าง ๆ โดยทั่วไปอาศัยพื้นฐานทางศีลธรรมของศาสนาในการออกกฎหมายควบคุมสังคม ในทางตรงกันข้ามคนที่ประพฤติผิดก็ต้องตามหลักธรรมของศาสนาก็จะได้รับคำชมเชย ข้อนี้มีส่วนช่วยส่งเสริมกำลังใจให้แก่ผู้ปฏิบัติตามหลักศีลธรรมของศาสนา

2.5 ศาสนาในฐานะเป็นสถาบันสวัสดิการสังคม สวัสดิการทางสังคมหลายอย่างดำเนินการโดยองค์การทางศาสนา เช่น การช่วยเหลือผู้เคราะห์ร้ายจากไฟไหม้ น้ำท่วมภัยของสงคราม ฯลฯ ในบางองค์การของเอกชน หลักคำสอนทางศาสนามีส่วนผลักดันให้บุคคลร่วมกันก่อตั้งมูลนิธิเพื่อสังคมสงเคราะห์ นอกจากนี้สถาบันศาสนามีส่วนในการอบรมบ่มนิสัยและให้การศึกษาแก่ประชาชนให้มีวิชาความรู้ความสามารถนำติดตัวไปประกอบอาชีพได้ วัดในพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นสถาบันเพื่อสวัสดิการสังคมอย่างแท้จริง เช่น เป็นแหล่งรับเด็กกำพร้ามาเลี้ยง เป็นหอพักสำหรับนิสิตนักศึกษาและนักเรียนผู้ยากจน ซึ่งไม่สามารถจะอยู่ในหอพักของเอกชนได้ คนที่มีชื่อเสียงและได้รับผลสำเร็จในชีวิตหลายคนทั้งในวงราชการและสถาบันเอกชน ก็ได้อาศัยวัดเป็นสถานที่พักอาศัยและเรียนหนังสือมาก่อน

สมบูรณ สุขสาราณู (2527: 3) กล่าวว่า ศาสนาทำหน้าที่ที่สำคัญดังนี้

1. หน้าที่ในการให้คำอธิบาย ซึ่งในสังคมมนุษย์ทุกสังคมจะต้องมีคำถามว่า ทำไมมันจึงเป็นอย่างนั้น ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ยกตัวอย่างเช่นว่า เมื่อมนุษย์เกิดขึ้น มนุษย์จะต้องถามว่า ทำไมเราจึงเกิดมา เกิดมาอยู่ในสถานะในทางสังคมอย่างไร ทำไมเราจึงรวย ทำไมเราจึงจน ทำไมเราจึงเป็นผู้ถูกปกครอง ทำไมเราจึงต้องยอมรับสถานภาพที่เกิดขึ้นกับชีวิตของเรา ทำไมญาติพี่น้องจึงต้องตาย สิ่งที่เราจึงต้องพลัดพราก มันจะต้องมีคำถาม ศาสนาจะให้คำอธิบายนี้

2. หน้าที่ในการให้การสนับสนุน กับสถาบันพื้นฐานต่าง ๆ ของสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง วัฒนธรรม ค่านิยมเพื่อให้สถาบันต่าง ๆ เหล่านี้สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ทางสังคม และประโยชน์มากที่สุดแก่มวลชนมากที่สุด ดังนั้น ศาสนาต่าง ๆ มักจะมีคำสอนบัญญัติแนวทางเศรษฐกิจที่จะยังประโยชน์แก่ศาสนิกชน การเฉลี่ยประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก ในทางการเมืองเป็นเจมิติสและทางเสื่อแก่ระบบการเมืองโดยเฉพาะระบบของการเมืองที่มีรากฐานอยู่บนจารีตนิยม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ศาสนาเป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองที่ยึดคุณค่าของมนุษย์ ความชอบธรรมของผู้ปกครอง เป็นต้น ในทางสังคม ศาสนาเป็นสื่อของการอบรมให้รู้จักระเบียบสังคม หมายถึงการรู้จักเรียน รู้จักปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้ โดยการยึดถือแนวทางปฏิบัติอย่างเดียวกัน มีปรัชญาชีวิตที่สอดคล้องกัน

3. หน้าที่ที่เกี่ยวกับปัจเจกบุคคล คือศาสนาจะทำหน้าที่ให้พลังใจแก่บุคคลหรือปัจเจกบุคคลในกรณีที่เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นมา และไม่สามารถที่จะหาเหตุผลที่เหมาะสมหรือเพียงพอมาอธิบายได้ เช่น ในกรณีที่เกิดภัยพิบัติ เกิดอุบัติเหตุแก่ผู้ที่เรารัก เราชอบ ต่าง ๆ เหล่านี้ ก็จำเป็นต้องมีคำอธิบายที่นอกเหนือจากที่ว่าเป็นการบังเอิญ เช่น รถคว่ำถึงตาย ซึ่งไม่เพียงพอจะต้องมีคำอธิบายอีกลักษณะหนึ่ง และศาสนาจะให้คำอธิบายแบบนี้

4. หน้าที่ทางด้านการผนึกส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้เป็นเอกภาพ นั่นก็คือว่า ทำให้ชนบทร่วมประเพณี ระบบความเชื่อต่าง ๆ ที่เป็นระบบความเชื่อย่อย ๆ ในสังคมได้รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันนำไปสู่บูรณาการภายในชาติ

จากหน้าที่ 4 ประการนี้ เราอาจแบ่งการพิจารณาโครงสร้างของศาสนาออกได้คร่าว ๆ คือ

1. ศาสนาในแง่ที่เป็นระบบโลกทรรศน์ เป็นระบบความเชื่อความคิดที่ให้แก่สังคม ซึ่งก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับปรัชญา คำสอนหรือธรรมะในแต่ละศาสนา

2. บุคลากรทางศาสนา ศาสนาแทบทุกศาสนาจะต้องมีบุคลากรทางศาสนา การจัดการองค์กรของบุคลากรทางศาสนา (ในสังคมไทยก็ได้แก่การจัดองค์กรของคณะสงฆ์)

1.4 องค์ประกอบของศาสนา

1. พิธีกรรม (ritual of ceremony) พิธีกรรมก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก่อให้เกิดความกลมกลืน และความจงรักภักดีต่อศาสนา แต่ละศาสนาจึงต้องมีพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด แต่งงาน ลำสัตว์ สวดอ้อนวอน การบูชา การตาย เป็นต้น

2. สัญลักษณ์ (Symbolism) เป็นสัญลักษณ์ของแต่ละศาสนา เพื่อให้สาวกได้มีเครื่องหมายแสดงต่อกันว่าตนอยู่ในศาสนาใด หรือใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น ศาสนาพุทธมีพระ ศาสนาคริสต์มีไม้กางเขน ศาสนาอิสลามถือพระจันทร์เสี้ยว บางศาสนาใช้รูปเคารพต่าง ๆ

3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (sacred objects) ปกติสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะหมายถึง สัญลักษณ์ของศาสนา คืออาจจะจับต้องได้หรือจับต้องไม่ได้ก็ได้ เช่น พระ น้ำมนต์ วัตถุอาราม เจดีย์ รอยพระพุทธบาท โบสถ์ แม่น้ำ ภูเขา คำสวด ฤทธิพิบัติสาธิต เทวดา พระเจ้า ฯลฯ

4. องค์กร (organization or building) องค์กร เช่น วัด โบสถ์ วิหาร ฯลฯ เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของศาสนา องค์กรหมายรวมถึง พระ นักบวช นักสอนศาสนา หมอผี โดยบุคคลเหล่านี้จะทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาของตน ตลอดจนช่วยประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ หากองค์กรเข้มแข็งศาสนาก็จะแผ่ขยายไปได้อย่างมั่นคง เช่น ศาสนาคริสต์ และอิสลามที่มีองค์กรที่อุทิศชีวิตเพื่อความดำรงอยู่ของศาสนา ศาสนาทั้งสองจึงมีผู้นับถือเกือบจะทั่วโลก

5. คำสอนหรือความเชื่อ (theology or belief) ทุกศาสนามักจะสอนคนให้เป็นคนดี มีศีลธรรม โดยแต่ละศาสนาก็มีความเชื่อของตนเป็นพื้นฐาน เช่น ศาสนาคริสต์ เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก ศาสนาพุทธเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น ส่วนศาสนาใดจะเน้นเรื่องใดก็แล้วแต่ความเชื่อของศาสนาหรือสาวกของศาสนานั้น ความเชื่อจึงอาจจะเชื่อด้วยความศรัทธา หรือเชื่อด้วยปัญญาและการใช้เหตุผลก็ได้ เพราะศาสนาเป็นของทุกคนหากใครต้องการยึดมั่น แต่ศาสนาใดที่มีการประสานกลมกลืนกับปัญญาความคิดและจิตใจของคนศาสนานั้นก็จัดว่าเป็นศาสนาที่ดีและเหมาะสมกับความเป็นอยู่ของชาติที่นับถือ (สุพิศรา สุภาพ, 2536: 75)

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ (2540: 104-105) กล่าวว่าลัทธิความเชื่อที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสนานั้นมีองค์ประกอบดังนี้

1. ศาสดาและสาวก ศาสดาคือผู้อบรมสั่งสอนหรือผู้ตั้งศาสนา โดยทั่วไปในแต่ละศาสนาจะมีผู้ริเริ่มนำคำสั่งสอนออกมาเผยแพร่แก่ประชาชน บางศาสดาอาจจะบรรดาศาสนาด้วยตนเอง แล้วนำธรรมะเหล่านั้นมาสั่งสอนแก่ประชาชน เช่น พระพุทธเจ้า บางศาสดาอาจจะนำคำสั่งสอนที่ได้รับจากการบอกเล่าของพระเจ้าผู้เป็นเจ้ามาสอนเช่น พระเยซูและพระนะบี

มะหะหมัด ส่วนสาวกคือผู้มีความเชื่อความเลื่อมใสในคำสอนของพระศาสดา แต่ไม่ใช่ว่าทุกศาสนาจะมีศาสดา บางศาสนาอาจจะไม่มีศาสดา ในความหมายดังกล่าว เช่น ศาสนาฮินดู อย่างไรก็ตามในศาสนาฮินดูก็มีผู้รับถือ หรือสาวกซึ่งเป็นนักบวชมีหน้าที่สั่งสอนและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

2. คำสอนทางศีลธรรม คำสอนทางศีลธรรมเป็นสาระที่เกิดจากการมีพระศาสดา และพระสาวกซึ่งช่วยกันนำเอาคำสอนทางศาสนาไปเผยแผ่ ส่วนใหญ่คำสอนในศาสนาจะเกี่ยวข้องกับหลักการทางศีลธรรมคือข้อห้ามและข้อแนะนำสำหรับการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน และในสังคม

3. หลักความเชื่ออันเป็นจุดมุ่งหมาย คำสอนในทุกศาสนามุ่งให้คนปฏิบัติตามเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด ในแต่ละศาสนาจะมีหลักความเชื่อในเรื่องจุดมุ่งหมายซึ่งปรากฏชื่อต่าง ๆ เช่น ในพุทธศาสนาจุดมุ่งหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ในศาสนาคริสต์มีอาณาจักรแห่งพระเจ้าเป็นเจ้าในศาสนาฮินดูมีปรมาตมัน เป็นต้น

4. พิธีกรรม พิธีกรรมคือแบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำกัน และเพื่อให้มีความขลังหรือความศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมทางศาสนาแตกต่างกันออกไปตามแต่ละศาสนา เช่น ในพุทธศาสนาจะมีพิธีกรรมแตกต่างจากศาสนาคริสต์และอิสลาม ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมนั้น ๆ โดยส่วนใหญ่พิธีกรรมทางศาสนา มักจะเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับบุคคลและสังคม พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สมาชิกมารวมตัวกันแล้วช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และทำให้สังคมเป็นปึกแผ่น

5. องค์กร องค์กรคือแบบอย่างพฤติกรรมที่ตั้งขึ้นมาและปฏิบัติสืบต่อกันจนเป็นที่ยอมรับกันในสังคม ความเชื่อทางศาสนาเป็นองค์กรหรือสถาบันหนึ่งในสังคมมีบทบาทและหน้าที่ในสังคมหลายประการ ศาสนากว่าที่จะเป็นรูปองค์กรได้ต้องอาศัยเวลานานพอสมควร และจะต้องปฏิบัติหน้าที่ที่สำคัญนานัปการ เพื่อให้ประชาชนยอมรับจนกลายเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของสังคม องค์กรศาสนาประกอบด้วยบุคลากรหรือสาวกของพระศาสดาสืบต่อกันมา มีนักบวช มีพิธีกรรม มีการประมวลคำตอบ และมีสถานที่เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาเช่น วัด โบสถ์และสุเหร่า เป็นต้น

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2538: 4) กล่าวว่า การสอนที่จะถือว่าเป็นศาสนาได้นั้นจะต้องอาศัยองค์ประกอบหรือเกณฑ์บางประการ ซึ่งองค์ประกอบหรือเกณฑ์เหล่านั้นอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปมีดังต่อไปนี้

1. มีศาสดาเป็นผู้ก่อตั้ง เป็นผู้ประกาศคำสอน และมีตัวตนอยู่จริงตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยาและภูมิศาสตร์

2. มีสาวกผู้สืบต่อคำสั่งสอน คือมีผู้เลื่อมใสยอมรับเอาคำสั่งสอนมาประพฤติปฏิบัติ และสั่งสอนเผยแพร่สืบต่อกันมา

3. มีคำสอนที่มีหลักเกณฑ์ที่ควรเชื่อและยึดถือเป็นที่พึ่งได้จริง คือคำสอนที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ผลตามความมุ่งหมาย เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้นับถือจนเป็นที่เคารพบูชาของกลุ่มชน

4. มีพิธีกรรม คือ มีหลักการและวิธีการที่จะให้สาวกปฏิบัติตาม เพื่อให้บรรลุ จุดหมายที่ตั้งไว้ ทั้งหลักการและวิธีการปฏิบัติจะต้องสอดคล้องกัน

5. มีศาสนสถาน คือ ที่รวมแห่งความเคารพนับถืออันสูงสุดของมนุษย์ หมายเหตุ องค์ประกอบหรือหลักเกณฑ์ที่ 5 ประการดังกล่าวนี้ บางศาสนาก็จะมีไม่ครบทั้ง 5 ประการ จึงมีนักปราชญ์บางท่านไม่ยอมรับว่าเป็นศาสนา ยอมรับให้เป็นเพียงแก่ “ลัทธิ” เท่านั้น เช่น ลัทธิชินโต ลัทธิพราหมณ์ เป็นต้น

สุวัฒน์ จันทรวงศ์ (2540: 264) กล่าวถึงองค์ประกอบของศาสนาพอสรุปได้ดังนี้

ศาสนาส่วนบุคคล (Personal religion) หมายถึงศาสนาที่มีลักษณะรวมมนุษย์นี้มีความเชื่อแบบเดียวกันมาอยู่ร่วมกัน มีองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ

1. มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (The Sacred) ที่ศาสนิกเชื่อและยึดว่าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ มีปรัชญาในการดำเนินชีวิตและเป็นเป้าหมายสูงสุด สิ่งศักดิ์สิทธิ์จัดเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของศาสนา ศาสนาใดสามารถสร้างและคงความศรัทธาให้ศาสนิกชนเชื่อและเลื่อมใสได้มากเท่าใด ศาสนานั้นๆ จะมีผู้นับถือมาก ศาสนาใดมีแต่เพียงคำสอน แม้ว่าจะดีเลิศสักเพียงใดก็เป็นเพียงปรัชญาที่อยู่ในวงจำกัดเพราะว่าธรรมชาติของมนุษย์อันเป็นปุถุชนส่วนใหญ่ นั้นอยู่กับความเชื่อมากกว่าที่จะอยู่ด้วยปัญญา

2. มีความศรัทธา (Faith) ศาสนาอาศัยศรัทธา ปรัชญาอาศัยความเชื่อ ศาสนาทั้งหลายจึงจำเป็นต้องมีศรัทธาเป็นองค์ประกอบอยู่ทุกศาสนา แต่จะมากน้อยแตกต่างกัน ศาสนาเทวนิยมเน้นเรื่องศรัทธาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญพอ ๆ กับการเน้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาเทวนิยมเช่นศาสนาพุทธแม้จะสอนให้ศาสนิกมีศรัทธาแต่ปรัชญาพุทธจริง ๆ นั้นสอนให้มนุษย์ใช้ศรัทธาเพื่อนำไปสร้างปัญญาหาเหตุผล

3. มีการปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยพิธีกรรม (Ritual) ต่างๆ เมื่อมนุษย์มีความเชื่อ มีศรัทธาต่อสิ่งที่ตนเชื่อว่าเป็นคุณค่าอันสูงส่ง เขาจะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นด้วยการให้ คือการให้

ทางจิตใจด้วยการมอบความรักความเมตตาแก่ผู้ยากไร้ ให้ความหวังแก่คนยาก การให้ทางวาจาเช่นการ สวดสรรเสริญยกย่องที่อยู่เหนือคำวิจารณ์และการพิถุนัน ด้วยเหตุนี้ศาสนาต่าง ๆ จึงมีบทสวด สรรเสริญ (Hym) ที่มีน้ำเสียงและลีลาเต็มไปด้วยความไพเราะพรรณนาคุณงามความดีความ สามารถของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเลื่อมใสศรัทธา นอกจากนี้ยังมีการให้ในทางกายด้วยการกระทำ เช่นการกราบไหว้บูชา การถวายสิ่งของเครื่องเซ่นไหว้ การจัดให้มีดนตรี เพื่อนำถวายการกระทำ พิธีบูชาัญญ เป็นต้น

ศาสนาในฐานะสถาบัน (Institutional religion) หมายถึงศาสนาที่พัฒนามาเป็นเวลานาน จนมีสถาบันเป็นของตนเอง มีองค์ประกอบ 8 อย่าง คือ ศาสดาผู้ให้กำเนิดของศาสนา ประมวลคำสอน คัมภีร์ นักบวชผู้สืบทอดศาสนา ศาสนิก ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และมี สัญลักษณ์ในทางศาสนาในที่นี้จะขอกล่าวถึงบางองค์ประกอบพอเป็นสังเขปดังนี้

1. ศาสดาผู้ให้กำเนิด (Founder)

ในศาสนาพหุนิยมของชาวเซมิติก ผู้ให้กำเนิดศาสนาเรียกว่า ศาสดาพยากรณ์ (Profet) ซึ่งถือว่าเป็นพระองค์ทรงเป็นประกาศก คือผู้ประกาศข่าวสารของพระเจ้าพร้อมกับ ทำนายเหตุการณ์ต่างๆ ศาสดาพยากรณ์ใหม่ถือว่าเป็นผู้ตั้งศาสนาขึ้นมาใหม่ เพียงแต่เป็นผู้นำ เอาคำสอนที่มีอยู่ก่อนมาปรับให้อุดมที่สังคมเสื่อมโทรมที่ผู้คนหันห่างจากพระเจ้า ไม่ปฏิบัติตาม พระบัญญัติของพระองค์ จึงเป็นหน้าที่ของศาสดาพยากรณ์ที่จะออกมาต่อต้านความเสื่อมโทรม ในนามของพระเจ้า เช่นองค์พระเยซูในศาสนาคริสต์หรือองค์พระนบีมูฮัมหมัดแห่ง ศาสนาอิสลาม

ในศาสนาพหุนิยมของชาวอารยัน ผู้ให้กำเนิดศาสนาดั้งเดิมเป็นฤาษี คำว่าฤาษี ในภาษาสันสกฤตแปลว่า ผู้เดินหรือผู้รู้ ก็หมายถึงการรู้และเห็นและให้วินิจฉัยเป็นข้อความและ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความสรีทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพระเจ้าจากผลของการ บำเพ็ญตบะสมาธิความขงจิตสงบ ทำให้เกิดนิมิตต่าง ๆ ขึ้นมา มีการบันทึกจดจำลงเป็นตัว อักษรที่ดีถือว่าเป็น คฤห์ เช่น คัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น บางครั้งศาสดาเป็น เทพ (Divine Incarnate) ที่อวตารลงมาเป็นมนุษย์เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวให้กับชาวโลกเช่นพระ วิษณุหรือพระนารายณ์ในความเชื่อของศาสนาฮินดู

ในศาสนาฝ่ายอเทวนิยม มีศาสดาอยู่ 2 ประเภท คือศาสดาที่เป็นปราชญ์มนุษย์ ธรรมดา (Scholastic Sage) เช่น เล่าจื๊อ ขงจื๊อ กับศาสดาที่เป็นปราชญ์แบบจิตปฏิบัติ (Mystic Sage) เช่นพระพุทธรเจ้า หรือท่านมหาวีระแห่งศาสนาเชน ศาสดาประเภทนี้ถือเป็นบุคคลศักดิ์-

สิทธิ์ที่สัพทนิคเกี่ยวข้องในศรัทธาและมีพิธีกรรมในการปฏิบัติต่อพระองค์ด้วยกาย วาจา ใจ ที่
ส่วนข้างชัดเจนกว่าศาสนาประเภทแรก

2. ประเภทดีเลอบ (Religious teachings)

เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกสิ่งหนึ่งของศาสนา ส่วนใหญ่จะแบ่งออกเป็นคำ
สอนในส่วนที่เป็นปรัชญา หมวดจริยธรรม และหมวดพิธีกรรม

ก. หมวดปรัชญา (Philosophy)

ปรัชญาเป็นส่วนที่กล่าวถึงธรรมชาติของโลกและจักรวาล ธรรมชาติของชีวิต
เป้าหมายสูงสุดของชีวิต คัมภีรที่จะนำไปสู่เป้าหมายนั้น ธรรมชาติของโลกและจักรวาลเป็น
ส่วนสำคัญในปรัชญาของศาสนา ศาสนาเทวนิยมมักเริ่มต้นด้วยเรื่องของโลกและจักรวาล
ก่อนแล้วจึงค่อย ๆ รวมจุดเข้าสู่มนุษย์ ยกเว้นเทวนิยมเน้นเรื่องมนุษย์ก่อนแล้วขยายออกสู่
จักรวาล ปรัชญาในศาสนาเทวนิยมเริ่มต้นมาจากชาวอารยัน ปรัชญาในศาสนาเทวนิยม
อูตตาย กรีก และอิสลาม เริ่มต้นโดยชาวเซมิติก ปรัชญาในศาสนาเทวนิยมเซนกันเกิดขึ้นใน
อินเดียโดยท่านนิครนัง ฤๅบุตร และปรัชญาของเทวนิยมพุทธถือกำเนิดขึ้นมาโดยเจ้าชายสิทธัตถะ

ปรัชญาฝ่ายอเทวนิยมเชื่อว่า ชีวิตคือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาจาก
เหตุปัจจัย ประกอบด้วยรูปถ่ายและจิตวิญญาณที่ไม่เป็นอมตะ เกิดมาด้วยเหตุปัจจัยคือปฏิสนธิ
วิญญูณอันเกิดจากพลังกรรมและพลังความอยากในขณะดับของชีวิต เกิดเพื่อมาปฏิบัติหน้าที่
เพื่อทำกรรมและเพื่อเรียนรู้ทั้งกรรม การที่มนุษย์มีทุกข์เพราะผลของกรรมที่ทำให้ ชีวิตเกิด
ขึ้น เจริญเติบโต และเสื่อมโทรมลงไปตามกฎกรรมตาของสังขาร ปรัชญาอเทวนิยมเชื่อว่า
มนุษย์อาจจะไปเกิดได้อีกหากยังมีกิเลสและพลังกรรมเป็นเหตุปัจจัย บัณฑิตเกี่ยวกับเป้าหมาย
สูงสุด ศาสนาคริสต์เชื่อว่าเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์คือการมีศรัทธาในพระเจ้าอยู่ด้วยความดี
และอยู่เพื่อความดี เชื่อว่าตนเองจะได้ไปเกิดในสวรรค์อยู่กับพระองค์ในวันครบ ศาสนาอิสลาม
สอนให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ด้วยศรัทธาในองค์อัลเลาะห์เจ้า เมื่อตายแล้วจะได้ไปอยู่ในสวนอันสุข
สำราญเสวยสุขจากสิ่งที่พระองค์โปรดทานให้ ชาวมุสลิมเชื่อว่าพระเจ้าจะช่วยให้รอดพ้นจาก
ความทุกข์ทรมานในนรก

ส่วนพุทธศาสนาสอนในเรื่องเป้าหมายสูงสุดของชีวิตด้วยการละเว้นความชั่ว
กระทำกรรมดีและการทำจิตให้บริสุทธิ์ สอนให้ทำจิตที่มีแต่ความสะอาดสว่างและสงบ เมื่อ
ชีวิตสิ้นสุดลงจะได้ไม่มีการเกิด แก่ เจ็บ ตายอีกต่อไป

ข. หมวดจริยธรรม (Ethical codes)

จริยธรรมเป็นคำสอนเกี่ยวกับคุณค่า (Value) ว่าด้วยความดี ความชั่ว ความเหมาะสม ความควร ความถูกต้อง ความผิด และเป็นคำสอนที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการวัด การตัดสินคุณค่าและการปฏิบัติเกี่ยวกับคุณค่าทางจริยธรรมเหล่านั้น คำสอนเกี่ยวกับจริยธรรมมุ่งผล 3 ประการ คือ

1. มุ่งผลต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมโดยอาศัยมาตรการทางศีลธรรม
2. มุ่งผลต่อแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุขสามัญในปัจจุบันของปัจเจกชน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ)
3. มุ่งผลต่อความสงบสุขทางจิตวิญญาณเพื่อประโยชน์สุขขั้นสูง (สัมปรายิกัตถะ) พึงสังเกตว่าจริยธรรมเป็นคำสอนโดยมุ่งเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและของสังคมในชาตินี้มากกว่าที่จะหวังผลในชาติหน้า เน้นการช่วยเหลือกันระหว่างมนุษย์ในสังคม เน้นการละเว้นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เน้นการทำหน้าที่ให้บริบูรณ์ และเน้นการพัฒนาคุณธรรมเพื่อประโยชน์สุขของสังคม ดังนั้นจริยธรรมในระดับบุคคลและในระดับสังคมของทุกศาสนาจึงค่อนข้างคล้ายคลึงกัน คือสอนให้มนุษย์ละเว้นการทำชั่วและสอนให้ทำความดี สอนให้มีความขยันหมั่นเพียรในการสร้างตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อเกื้อกูลต่อสังคม หากมองเฉพาะคำสอนทางจริยธรรม อาจกล่าวได้ว่า ศาสนาทุกศาสนามุ่งสอนให้มนุษย์เป็นคนดี

คำสอนจริยธรรมมีอยู่ในทุกศาสนา แต่จะมากน้อยแตกต่างกันตามสาเหตุที่มาของแต่ละศาสนา บางศาสนามีคำสอนหนักไปในทางปรัชญามากกว่าคำสอนจริยธรรม พุทธศาสนา มีคำสอนในระดับจริยธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรพระวินัยต่าง ๆ มากมาย พอกับคำสอนทางปรัชญาที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรและพระอภิธรรม ศาสนาขงจื้อมุ่งสอนในด้านจริยธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์ในชาตินี้โดยไม่ให้ความสนใจที่จะเน้นคำสอนทางด้านปรัชญาเพื่อความสุขในชีวิตหน้าที่ยังมองไม่เห็นและยังมาไม่ถึง ศาสนาดั้งเดิม เช่น ศาสนาวิญญานนิยม ไม่มีคำสอนทั้งในทางปรัชญาและจริยธรรมแต่ละมุ่งเน้นเฉพาะในเรื่องพิธีกรรม

ค. หมวดพิธีกรรม (Ritual)

พิธีกรรมหมายถึง การปฏิบัติด้วยกายวาจาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาที่ตนศรัทธา โดยอาจเป็นการกระทำส่วนตัวหรือเป็นเรื่องของทางส่วนรวมที่มีการกำหนดวันเวลาไว้โดยเฉพาะ พิธีกรรมแตกต่างจากประเพณี ประเพณีเป็นการปฏิบัติของส่วนรวมโดยเฉพาะและไม่จำเป็นต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นองค์ประกอบ พิธีกรรมเป็นกรอบเพื่อการธำรงรักษาศาสนาเอา

ไว้ด้วยการอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวนำ เช่นในศาสนาพุทธดั้งเดิมนั้นเป็นศาสนาอเทวนิยมที่ พระพุทธเจ้าไม่เคยทรงสั่งสอนให้เห็นพิธีกรรมเหมือนศาสนาเทวนิยมอื่นทั่ว ๆ ไปแต่กระนั้นพุทธ ศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและมหายานก็มีพิธีกรรมในการปฏิบัติอยู่มากมาย

พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างที่ศาสนิกในสังคมยังยึดถือปฏิบัติอยู่ ได้ก่อให้เกิด คุณค่าอยู่หลายประการ เช่น เป็นเครื่องมือของผู้ประกอบพิธีกรรมในการเสริมสร้างศรัทธาต่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกทางศาสนาวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชนได้เป็นอย่างดี เช่นงานบวชนาค งานกฐิน การทำบุญเลี้ยงพระ ถวายภัตตาหารถวายปัจจัยไทยทานในทาง พุทธศาสนาสามารถก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และระหว่างมนุษย์ ต่อมนุษย์ในสังคมได้เป็นอย่างดี

3. คัมภีร์ทางศาสนา (The Scripture)

คัมภีร์ทางศาสนา หมายถึง หนังสือหรือเอกสาร ที่บรรจุรวบรวมประมวลคำ สอนของพระเจ้า ของศาสดาพยากรณ์ ของพระศาสดาและของสาวกองค์สำคัญ ๆ ไว้เพื่อศึกษา และปฏิบัติ คัมภีร์เป็นผลผลิตแห่งอารยธรรมของมนุษย์ที่สร้างสัญลักษณ์เพื่อใช้จารึกคำสอน ทางศาสนา ศาสนาที่สำคัญต่าง ๆ จึงมีคัมภีร์เป็นของตนเอง เช่นศาสนาฮินดูมีคัมภีร์พระเวท พุทธศาสนามีพระไตรปิฎก ศาสนาเชนมีคัมภีร์อาคมะ ศาสนาซิกข์มีคัมภีร์ คุรันต์ ชาเฮป ศาสนาซินโตมีคัมภีร์โกซิกิ นีซองกิ และเยนซิกิ ศาสนาเต๋า มีคัมภีร์ เต๋า เต็ก กิง ขงจื๊อมีคัมภีร์ กิงทั้ง 6 ศาสนาไซโรอิสเตอร์ มีคัมภีร์เซนต อวสตา ศาสนายูดาห์มีคัมภีร์โตราห์และคัมภีร์ทัต มุด ศาสนาคริสต์มีคัมภีร์ไบเบิล ส่วนศาสนาอิสลามมีคัมภีร์กุระอาน เป็นต้น

พุทธศาสนามีพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน จึง ได้นำคำว่า “พระ” เติมไว้ข้างหน้า “ไตรปิฎก” คัมภีร์ทางพุทธศาสนาถือเป็นพระธรรม คือคำ สั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นหนึ่งในสามของพระรัตนตรัย พระไตรปิฎกประกอบด้วย พระ สุตต พระวินัย และพระอภิธรรม จากเอกสารของคัมภีร์ปวิงสะซึ่งเขียนขึ้นในลังกา กล่าวว่ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้รับการจารึกลงเป็นตัวอักษรครั้งแรกระหว่างการทำสังคายนา ครั้งที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 433 ในลังกาทวีป นอกจากพระไตรปิฎกแล้ว คัมภีร์ของทางพุทธศาสนาใน สมัยต่อมาเช่น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา รวมทั้งปกรณ์พิเศษ เช่น มิลินทปัญหา และวิสุทฺธิมรรค ซึ่งมีผู้แต่งขึ้นภายหลัง ก็ถือว่าเป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

พึงสังเกตว่าคัมภีร์ของศาสนาที่สำคัญที่มีผู้นับถืออยู่ทั่วโลกเช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และพุทธศาสนานั้น ล้วนแต่เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสั่งสอนที่เป็นลายลักษณ์

อักษรขึ้นในภายหลังจากที่องค์พระศาสดาพยากรณ์หรือองค์พระศาสดาสันพระชนม์แล้วทั้งสิ้น

คัมภีร์ไบเบิล เขียนขึ้นโดยสาวกภายหลังพระเยซูสิ้นพระชนม์หลายสิบปี คัมภีร์ของมัทธายเขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ. 37 คัมภีร์มาร์โกเขียนขึ้นระหว่าง ค.ศ. 57 ถึง ค.ศ. 63 คัมภีร์ลูกาเขียนขึ้นระหว่าง ค.ศ. 63 ถึง ค.ศ. 68 คัมภีร์อัลกุรอาน บันทึกขึ้นจากคำบอกเล่าของพระนบีมะหะหมัด เป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่มารวบรวมขึ้นภายหลังเช่นเดียวกัน

เนื่องจากคัมภีร์ทางศาสนาต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วได้มีการจดบันทึกด้วยภาษาโบราณเป็นเวลานานนับพันปี ภาษาก็คือผลิตภัณฑ์อันเป็นวิวัฒนาการทางอารยธรรมของมวลมนุษยชาติที่จักต้องมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับวัฒนธรรมประเพณีอย่างอื่น จึงก่อให้เกิดปัญหาในการตีความหรือการทำความเข้าใจของคนในสมัยต่อมา

คัมภีร์ไบเบิล ในครั้งแรก บันทึกเป็นภาษากรีก ต่อมาเมื่อโรมันมีอำนาจครอบครองประเทศทั่วทะเลเมดิเตอร์เรเนียน จึงได้มีการบันทึกเป็นภาษาละติน ต่อมาภายหลังสงครามครูเสด ประเทศต่างๆ ในยุโรปจึงได้นำไปแปลเป็นภาษาของตนเอง ส่วนคัมภีร์ทางศาสนาพุทธนิกายเถรวาทบันทึกไว้เป็นภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาชาวบ้านของคนอินเดียในสมัยสองพันปีก่อน ส่วนคัมภีร์มหายานจดบันทึกเป็นภาษาสันสกฤต เป็นต้น นอกจากปัญหาทางด้านเนื้อความของปรัชญาทางศาสนาจะมีความหมายลึกซึ้งยากต่อการเข้าใจแล้ว ยังเพิ่มอุปสรรคทางภาษาและการใช้สื่อภาษาที่บันทึกไว้ในแต่ละคัมภีร์ ก่อให้เกิดมีการตีความหลายแบบหลายวิธี อาจารย์แสง จันทร์งาม อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ในการตีความของคัมภีร์ต่าง ๆ ว่ามีการตีความตามตัวอักษร (Literal interpretation) บ้าง ตีความตามแบบคตินิยม (Traditional interpretation) บ้าง ตีความโดยอาศัยหลักความเชื่อความศรัทธา (Dogmatic interpretation) บ้าง บางตอนของคัมภีร์มีนักวิชาการทางศาสนาตีความตามแบบการใช้เหตุผล (Rational) หรือโดยแบบปรัชญา (Philosophical interpretation) บ้าง ตีความจากการนั่งปฏิบัติภาวนา ที่เรียกว่าจิตวิจักขณ์ (Mystical interpretation) บ้าง ตีความโดยการอุปมาอุปมัย (Allegorical) โดยทางสัญลักษณ์ (Symbolical) หรือบ้างก็ใช้การตีความโดยการใช้อำนาจลึกลับพิเศษที่แฝงอยู่ในตัวอักษรหรือตีความแบบประวัติศาสตร์หรือโดยจิตวิทยาที่มี

ศาสนาอิสลามก็มีปัญหาเช่นเดียวกัน ภายหลังที่องค์พระนบีมะหะหมัดสิ้นพระชนม์ ได้มีการแตกแยกทางความคิดจากการตีความในคัมภีร์ กลายเป็นนิกายต่าง ๆ หลายนิกาย เช่น นิกายสุหนี่ นิกายชีอิต์หรือชีอะห์ นิกายซุนฟี เป็นต้น พุทธศาสนาก็มีปัญหาไม่แตกต่างกัน ภายหลังจากพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพาน ได้เกิดการแตกแยกทางความคิดเนื่อง

จากการตีความในคำสั่งสอนของพระองค์ที่เชื่อและเข้าใจไม่เหมือนกัน กอรปกับเกิดความวิบัติในศีลสามัญญตาของภิกษุผู้สืบทอดทางศาสนา จึงเกิดนิกายขึ้นหลายนิกายภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎก เช่น นิกายเถรวาท นิกายมหายาน นิกายตันตฺรยาน ฯลฯ

4. นักบวช (The Clergy)

องค์ประกอบที่สำคัญทางศาสนาอีกอย่างหนึ่งคือ นักบวช หรือผู้สืบทอดทางศาสนา โดยทั่วไปมีอยู่ 3 ประเภท คือประเภทตัวแทน (Intermediary) ประเภทชีไพร (Ascetic) และประเภทภิกษุ (Monk) เนื่องจากนักบวชคือผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของทางศาสนา ดังนั้นนักบวชบางคนบางศาสนาจึงสามารถกลายเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนพากันเคารพบูชา หลงเชื่อ หรือหลงใหลว่ามีพลังที่จะดลบันดาลในสิ่งที่ตนเองปรารถนาก็มิให้เห็นกันอยู่บ่อย ๆ เหมือนกัน

ก. นักบวชในฐานะตัวแทน (Intermediary)

คือผู้ที่มนุษย์พากันเชื่อว่าเป็นสื่อกลางระหว่างคนธรรมดา กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในศาสนาพื้นบ้าน หมอไสยศาสตร์ (Magician) คือตัวกลางระหว่างคนไต่กับคน หมอผี (Witchdoctor) คือตัวกลางระหว่างผีกับคน ในศาสนาเทวนิยม พระ (Priest) คือตัวกลางระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์ พรหมณ์คือตัวกลางที่มีความชำนาญพิเศษที่รู้ความต้องการของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างพระพรหมกับมนุษย์ที่ได้รับสืบทอดทางสายโลหิตตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ซึ่งแตกต่างจากนักบวชในฐานะตัวแทนของศาสนาคริสต์ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางจากการอภิเษกหรือการแต่งตั้งนักบวชประเภทตัวแทนไม่ใช่ศาสดาพยากรณ์ เป็นเพียงผู้ที่ได้ศักดิ์ศรีและหน้าที่จากพลังอำนาจ ส่วนศาสดาพยากรณ์ (Profet) นั้นคือผู้ที่พระเจ้ามอบหมายให้เป็นผู้สื่อกลางหรือตัวแทนเพื่อเปิดเผย (Revelation) หรือผู้ประกาศ (Profetes) ศักดิ์ธรรมของพระเจ้าโดยตรง ศาสดาพยากรณ์จึงมีความศักดิ์สิทธิ์สูงยิ่งกว่านักบวชในฐานะที่เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับพระเจ้าโดยตรง ศาสดาพยากรณ์คือผู้ประกาศศาสนา เป็นผู้ที่อยู่เหนือโลก ส่วนนักบวชประเภทตัวแทนเป็นผู้สืบทอดศาสนาที่ยังสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดอยู่กับทางโลกและทางธรรม บางครั้งจึงมีอำนาจในทางการเมืองการปกครอง เช่น พรหมณ์ปุโรหิตมักเป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์หรือมหาราชต่าง ๆ ในอินเดียประมุขคริสต์ศาสนจักร เช่น สังฆราช แห่งกรุงโรมในสมัยก่อนมีอำนาจทั้งทางศาสนจักรและทางอาณาจักร เช่น มีอำนาจในการแต่งตั้งผู้เป็นกษัตริย์ในยุโรปสมัยกลาง ผู้ที่จะได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์จะต้องได้รับความเห็นชอบด้วยการสวมมงกุฎจากองค์พระสันตะปาปา นักบวชในศาสนาอิสลาม เช่น องค์กาหลิบ (Caliph) นั้นทรงเป็นทั้งประมุขทางศาสนจักรและอาณาจักร

เพราะว่ารัฐอิสลามใช้กฎหมายปกครองที่มีรากฐานมาจากพระคัมภีร์อัลกุรอานทั้งสิ้น กฎหมายและระเบียบทั้งปวงของรัฐถือว่าเกิดจากพระโองการแห่งอัลเลาะห์เจ้า

เป็นที่สังเกตว่า ศาสนาส่วนใหญ่ไม่นิยมให้มีนักบวชหญิง เช่น ศาสนาอิสลาม ไม่ยินยอมให้มีสตรีเป็นนักบวชอย่างเด็ดขาด ศาสนาคริสต์ไม่มีพระสตรี (Priestess) อย่างมาก ก็เป็นได้เพียงแม่ชี (Nun) ในพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าจะมีสตรีบางคนเคยได้รับอนุญาตให้บวชเป็นภิกษุณีได้ในสมัยพุทธกาล แต่ต่อมาก็ให้งดเสีย ปัจจุบันผู้หญิงจึงเป็นได้เพียงแม่ชีเช่นเดียวกันกับในศาสนาคริสต์

ข. นักบวชประเภทฤาษีและชีไพร (Ascetic)

หมายถึง บุคคลที่มีความเบื่อหน่ายในชีวิตฆราวาส เพราะประสบปัญหาที่ยาก ในชีวิตคือความทุกข์ หรือเป็นเพราะรู้แจ้งเห็นจริงในความไม่เที่ยงของชีวิตของสังขาร เชื่อว่าการสละโลกียวิสัยออกไปบำเพ็ญศีลภาวนาอยู่ตามป่าเขาหรือในที่สงบสงัด ห่างไกลจากชุมชนดำรงชีวิตอย่างสมถะ อาศัยปัจจัยจากการภิกขาจาร จะสามารถแก้ปัญหาหรือบรรลุปรัชญาชีวิตได้ตามความเชื่อที่ว่าโลกียวัตถุคือสาเหตุแห่งทุกข์ เป็นอวิชาที่ห่อหุ้มวิญญาณอันบริสุทธิ์ไว้ไม่ให้มองเห็นในสังขาร ฤาษีหรือชีไพร ส่วนใหญ่ในตอนแรกมักจะเป็นนักบวชอิสระ ไม่สังกัดศาสนาและไม่มีแบบแผนการดำรงชีวิตที่แน่นอน แต่มักจะมีลักษณะร่วมคือ สละโลก รักษาพรหมจรรย์ และมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ โดดเดี่ยว หรืออยู่เป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในที่ห่างไกลชุมชน การออกบวชเป็นฤาษี เป็นชีไพรเกิดจากปฏิริยาต่อต้านโลกียวิสัย ฤาษี ชีไพร บางองค์ประสบความสำเร็จทางจิต (จิตวิจักขณ์) ที่สามารถนำประสบการณ์นั้นมาสอนมนุษย์ได้ แต่ชีไพรส่วนใหญ่มุ่งแสวงหาความสงบและไม่ชอบสั่งสอน ยกเว้นจะมีการซักถาม

ค. นักบวชประเภทภิกษุ (Monk)

คำว่าภิกษุ ในภาษาสันสกฤต แปลว่าผู้เห็นภัย หมายถึงบุคคลที่สละเพศฆราวาส ออกบวชเป็นบรรพชิตเพื่อละเว้นจากโลกียวิสัย ภิกษุในความหมายหนึ่งมาจากคำว่า ภิกขุ หรือผู้ออกบวชและดำรงชีวิตด้วยการเป็นผู้ขอ หรือภิกขาจาร อาศัยปัจจัย 4 จากชาวบ้านเป็นเครื่องยังชีพอย่างมีเกียรติ ด้วยการออกบิณฑบาตร โดยไม่มีการออกปากขอ ไม่มีการแย่งชิงจับกลุ่มยื่นรอการให้ หรือเวียนเทียนรับปัจจัยหลายๆ เทียวจนสิ้นบาตรสิ้นถังอันเป็นการแสดงถึงความโลภ มากกว่าการที่ออกบวชเป็นภิกษุเพราะความเบื่อหน่ายในฆราวาสวิสัยที่เลื่อมใสในหลักการทางศาสนา เพื่อการประพฤติปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดในศาสนานั้น ๆ

ลักษณะร่วมที่สำคัญของการเป็นภิกษุในทางศาสนาต่าง ๆ เช่น พุทธ หรือฮินดู คือมีการทดลองประพฤติปฏิบัติก่อนที่จะได้รับการบวชเป็นภิกษุ เช่นเป็นสามเณร หรือโดย

การนุ่งขาวห่มขาวปฏิบัติศีล 8 ใช้ชีวิตอยู่ในวัดเพื่อเป็นการทดลอง ถ้าเห็นว่าไปไม่ไหวจะได้
อำลาไปเสียแต่ตอนต้น ต่อจากนั้นหากมั่นใจจึงจะได้รับพิจารณาจากภิกษุผู้มีสิทธิในการบวช
ภายหลังจากการตรวจสอบคุณสมบัติว่าสามารถบวชได้โดยไม่ขัดกับพระวินัยในทางศาสนา
ผู้ที่บวชในทางพุทธศาสนาจะมีการทำพิธีต่อหน้าภิกษุผู้เป็นองค์อุปัชฌาย์และคณะสงฆ์
ครบองค์ประกอบที่กำหนดไว้ และเมื่อได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์โดยไม่มีผู้คัดค้านก็
จะได้รับการบวชอย่างถูกต้อง มีเครื่องแต่งกายโดยเฉพาะในทางศาสนา รวมกันอยู่ในวัดวา
อารามปฏิบัติศีกษาการรักษาพรหมจรรย์ตามศีลวินัยที่กำหนดไว้ในศาสนานั้น ๆ

สำหรับภิกษุในพุทธศาสนา ครั้งแรกนั้นเกิดขึ้นจากการที่พระพุทธเจ้าทรงบวช
ให้ด้วยพระองค์เองเรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ต่อมาได้มีผู้เลื่อมในศรัทธาขอเข้ามาบวชด้วย
ความตั้งใจที่จะบรรลุมรรคผลสำเร็จทางจิตชั้นสูงเป็นจำนวนมาก พระองค์จึงทรงมอบให้อัคร
สาวกทำหน้าที่แทน ต่อมาได้ทรงบัญญัติศีลวินัยขึ้นตามเหตุการณ์และปัญหาอันเกิดจากการ
อยู่ร่วมกันในหมู่สงฆ์และระหว่างภิกษุสงฆ์กับชาวบ้านจำนวน 227 ข้อ นับว่าพระพุทธองค์
ได้ทรงกำหนดระเบียบวินัยมาโดยตลอดแล้วตั้งแต่เริ่มต้นการประกาศศาสนา

ปัจจุบัน คำว่า ภิกษุ (Monk) หมายถึงนักบวชในพุทธศาสนาที่มุ่งปฏิบัติทาง
วิปัสสนาธุระเพื่อความหลุดพ้นส่วนตัว กับหมายถึงภิกษุฝ่ายคันถธุระที่ใฝ่ศึกษาปริยัติธรรม
ในความรับผิดชอบต่อสังคม ภิกษุทั้งสองฝ่ายยังคงทำหน้าที่เป็นตัวกลาง (Priest) ใฝ่มนุษย์กับสิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนา สั่งสอนเผยแผ่สืบทอดพระธรรมวินัยแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
แต่ก็มีภิกษุบางรูปในบางวัดที่ประพฤติปฏิบัติผิดเพี้ยนไปจากคำสอนเดิม แต่ก็ได้รับความเชื่อ
ความศรัทธาในอำนาจการคลั่งบันดาลจากชาวบ้านจนกลายเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งกว่าองค์พระ
ศาสนาก็มีไม่น้อย

5. ศาสนิกชน (The Follower of a religion)

ศาสนิกชน หมายถึงผู้เชื่อและยอมรับหลักคำสอนในศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เลื่อมใส
ศรัทธา นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนาเป็นสรณะสูงสุด ยึดหลักการดำเนินชีวิตและมีโลกทัศน์ที่
สอดคล้องกับหลักความเชื่อความศรัทธาในปรัชญา จริยธรรม พิธีกรรม ในศาสนานั้น ๆ เช่น
คริสต์ศาสนิกชนนับถือในพระเจ้าและองค์พระเยซู ชาวมุสลิมนับถือในองค์พระอัลเลาะห์และ
พระนะบีมะหะหมัด ชาวฮินดูนับถือพระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ ชาวพุทธนับถือใน
พระรัตนตรัยคือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น การเข้าเป็นศาสนิกชนในศาสนา
ต่าง ๆ นั้น เป็นได้แตกต่างกัน ศาสนิกชาวฮินดูได้รับการทำพิธีเข้าศาสนาตั้งแต่อยู่ในครรภ์
มารดา เพื่อให้ทารกอยู่ในความคุ้มครองของพระเจ้า คริสต์ศาสนิกชนได้รับการประกอบพิธีรับ

ศีลล้างบาป (Baptism) ตั้งแต่ยังเป็นทารก ชาวพุทธเคยมีการประกาศ ตนเป็นพุทธมามกะและสมาทานศีล 5 อันเป็นหลักเบื้องต้นในทางศาสนา แต่ส่วนใหญ่ในประเทศไทยเรา มักจะเป็นพุทธศาสนิกชนโดยกำเนิดตามบรรพบุรุษเสียมากกว่า

มีผู้แบ่งศาสนิกชนในศาสนาต่าง ๆ โดยอาศัยระดับความเชื่อความศรัทธาออกเป็น 2 พวก คือ

1. พวกจลศรัทธา คือศาสนิกที่ยังไม่เชื่ออย่างเต็มที่ในคุณค่าสูงส่ง 5 ประการทางศาสนา คือปรัชญาชีวิต ที่พึ่งอันประเสริฐ ความสุขชั้นสูง ความดีและความหลุดพ้น บุคคลเหล่านี้ยังคงสงสัยแคลงใจว่าคำสอน พิธีกรรม และปรัชญาหลักของทางศาสนา เป็นเรื่องที่น่าเชื่อถือได้อย่างจริงจัง หรือไม่เพียงใด ส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีชีวิตสัมผัสอยู่กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มองไม่เห็นสังขรณ์ในทางศาสนา จนกว่าปัญหาคือความทุกข์ทรมานใจมาถึง เมื่อตนเองไม่สามารถแก้ไขได้จึงจะหันไปไขว่คว้าหาที่พึ่งอันประเสริฐโดยวิธีต่าง ๆ กันตามแต่จะมีผู้แนะนำสั่งสอน โดยเฉพาะชาวพุทธโดยกำเนิด ที่ไม่เข้าใจและไม่เคยสนใจในหลักพุทธธรรม ก็จะพากันหลงยึดหวังพึ่งพาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในสิ่งที่มองไม่เห็น ยึดตัวบุคคล ยึดโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เจ้าเข้าทรง หลวงพ่อ หลวงปู่ รูปเคารพตลอดจนแสงโยธ และอำนาจแห่งพลังจักรวาล เป็นสรณะ

2. พวกจลศรัทธา ได้แก่ศาสนิกที่เชื่อมั่นและศรัทธาในคุณค่าสูงส่ง 5 ประการตามคำสอนในศาสนาที่ตนนับถืออย่างเคร่งครัด ไม่แปรปรวนไม่หวั่นไหวต่อความเชื่ออย่างอื่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศาสนิกในศาสนาเทวนิยมเช่นชาวคริสต์ ชาวมุสลิม คนเหล่านี้มีความศรัทธาอันสูงส่งจึงไม่มีวันที่จะเปลี่ยนแปลงไปนับถือหรือเชื่ออย่างหลงใหลลงมายในศาสนาหรือลัทธิอื่น

โดยทั่วไป ศาสนิกชนในศาสนาจะดำเนินชีวิตประพฤติปฏิบัติตามโลกทัศน์ที่ตนเชื่อดังนี้

1. พวกปฏิบัติทางจิตชั้นสูงเพื่อ ความสงบ สะอาด สว่าง เช่นชาวพุทธที่บำเพ็ญสมณะวิปัสสนา หรือศาสนิกในศาสนาเทวนิยมที่แสวงหาประสบการณ์ทางจิตหรือจิตวิัจักษณ์ (Mystic) ศาสนิกกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ผ่านประสบการณ์ชีวิตและเห็นโลกมามาก กับอีกพวกหนึ่งเป็นบุคคลที่ไม่สามารถแก้ปัญหาทางโลกให้กับตนเองได้ การปฏิบัติศีลภาวนาในลักษณะเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดความสงบทางใจได้มาก แต่บางครั้งความสงบทางใจของคนเหล่านี้ก็อาจทิ้งไว้ในที่สถานทีที่แสวงหาความสงบนั้นเสียโดยไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงก็มีให้เห็นอยู่มิใช่น้อย

2. พวกที่ศึกษาเฉพาะปรัชญาอันเป็นแก่นของศาสนา ไม่ค่อยให้ความสนใจในพิธีกรรม ส่วนใหญ่เป็นพวกปัญญาชนที่ต้องการแสวงหาความจริงอย่างมีเหตุผลที่เข้าได้กับโลกทัศน์ดั้งเดิมของตัวเอง ชอบการค้นคว้า วิจัย วิจาร์ณ เกี่ยวกับปัญหาอันลึกซึ้งในหลักธรรมคำสอนเป็นผู้ใฝ่รู้ (Scholastic) แต่ไม่เชื่อในพิธีกรรม และเห็นว่าพิธีกรรมเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ ส่วนใหญ่มักได้แก่นักปรัชญา นักวิชาการ นักศาสนศาสตร์ คนกลุ่มนี้เริ่มมีจำนวนมากขึ้นทุกวันในโลกยุคโลกาภิวัตน์

3. พวกที่สนใจและปฏิบัติตามคำสอนในระดับจริยธรรมโดยไม่สนใจในหลักปรัชญาศาสนาและในพิธีกรรมทางศาสนา ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ถือว่าเว้นทำชั่ว ทำความดี และปฏิบัติหน้าที่ในบทบาทที่ได้รับให้ดีที่สุด ถือว่าเป็นการเพียงพอแล้ว คนในกลุ่มนี้มีค่อนข้างมากกว่าสองกลุ่มแรก

4. พวกที่สนใจและหลงอยู่แต่ในพิธีกรรมเชื่อมั่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าจะสามารถคุ้มครองบันดาล ช่วยเหลือตนเองและผู้ที่ตนเองหวังโยได้ จึงวางแนวทางปฏิบัติด้วยการกราบไหว้บูชา เช่นสรวง ใสบาตรทำบุญทำทาน ให้ความสนใจในเรื่องจริยธรรมต่อสังคมส่วนรวมน้อย ใครจะเป็นอย่างไรก็ช่าง สังคมจะเป็นอย่างไรก็เชิญ ขอให้เฉพาะตนเองและญาติมิตร พันภัย ร่ำรวย ทำมาค้าขึ้นก็แล้วกัน ปรัชญาแก่นหลักทางศาสนาจะเป็นอย่างไรไม่สน คนประเภทนี้มีมากขึ้นเรื่อย ๆ ในสังคมบริโภค เช่นในทุกวันนี้ (สุวัฒน์ จันทรจำนง, 2540: 264-281)

1.5 ประโยชน์ของศาสนา

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา (2538: 15-16) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของศาสนาไว้ดังนี้

1. ศาสนาทำให้เกิดความสามัคคี ในสังคมมนุษย์ แม้สมาชิกในสังคมจะมีความแตกต่างกันด้านเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ก็ตาม ถ้าหากสมาชิกเหล่านั้นนับถือศาสนาเดียวกัน ก็จะสามารถรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างแน่นแฟ้น จะเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ศาสนาจะเป็นสิ่งที่สร้างความสามัคคีกลมเกลียวกันได้มากกว่าเรื่องของเชื้อชาติ ศาสนาเป็นสายเชื่อมโยงที่ทำให้คนเราสามารถรวมกลุ่มกันได้ในทุกระดับของหน่วยสังคม ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่มสังคม ระดับประเทศ ตลอดถึงระดับโลก เช่น

1.1 คนต่างเชื้อชาติที่นับถือศาสนาพุทธ ชาวไทย พม่า ลาว เขมร ศรีลังกา เป็นต้น ที่นับถือพุทธศาสนาเมื่อได้พบกันย่อมจะเกิดความรู้สึกร่วมกัน เป็นพวกเดียวกันได้

อย่างรวดเร็ว และเกิดความเชื่อถือและจริงใจต่อกัน ซึ่งต่างกับคนซึ่งมีเชื้อชาติเดียวกัน แต่นับถือศาสนาต่างกัน จะไม่เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ที่จะแสดงความจริงใจต่อกัน

1.2 การสร้างความสามัคคีของศาสนาอิสลาม ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาหนึ่งที่สร้างความสามัคคีกลมเกลียวให้แก่ผู้ที่นับถือได้อย่างเหนียวแน่น หากมีการดูหมิ่นเหยียดหยามหรือลบหลู่ศาสนาเมื่อใด ชาวมุสลิมแม้จะมีเชื้อชาติต่างกันก็จะลุกฮือขึ้นต่อต้านทันที ใครก็ตามที่แสดงความดูหมิ่นหรือลบหลู่ศาสนาอิสลาม ชาวมุสลิมทั่วโลกจะเกิดความรู้สึกร่วมเป็นอย่างเดียวกันที่จะต้องปกป้องและแสดงความเคียดแค้นจนกระทั่งสละชีวิตของตนเองก็ยอม

2. ศาสนาเป็นตัวกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวเหตุสำคัญในการกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรม เช่น การเมือง เศรษฐกิจ ปรัชญา ศาสนา เป็นต้น ศาสนาถือว่าเป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งประการหนึ่งที่เข้าไปมีส่วนกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรม สังคม ซึ่งปรากฏในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่ว่า การที่สังคมแต่ละแห่งมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั้น ล้วนมีสาเหตุมาจากการนับถือศาสนาแตกต่างกันเป็นพื้นฐานทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น สังคมของชาวอาหรับแถบตะวันออกกลาง มีวัฒนธรรมแบบอิสลาม สังคมแถบอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีวัฒนธรรมเป็นแบบพราหมณ์ (ฮินดู) พุทธ สังคมแถบยุโรปมีวัฒนธรรมแบบคริสต์

2.1 สังคมไทย สังคมไทยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมแบบอินเดียไว้มีใช้น้อยแม้ปัจจุบันนี้อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกจะแทรกเข้ามามากมายก็ตาม แต่รากฐานเดิมของวัฒนธรรมก็ยังคงเป็นแบบอินเดียนั้นเอง นั่นคือ วัฒนธรรมแบบพุทธและพราหมณ์ผสมผสานกัน เช่น ภาษาไทย วรรณคดีไทย สถาปัตยกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น

2.2 สังคมยุโรป ชาวยุโรปส่วนใหญ่ นับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งศาสนาคริสต์มีต้นกำเนิดมาจากศาสนาฮิวหรือฮีบรู การเผยแผ่ศาสนาคริสต์นั้นใช้ภาษาฮิว จึงทำให้ภาษาฮิวเข้าไปปะปนกับภาษากรีกและละตินมาก ตลอดจนภาษาของชาวยุโรปปัจจุบันก็ยังมีภาษาฮิวปะปนอยู่มากเช่นเดียวกัน ดังนั้น อิทธิพลด้านภาษาอันมาจากวัฒนธรรมทางศาสนา จึงคงอยู่จนปัจจุบัน โดยเฉพาะชื่อและชื่อสกุลของชาวยุโรป มักใช้คำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาฮิว เช่น

ปีเตอร์	มาจากภาษาฮิวคือ	เปโตร
ปอล	มาจากภาษาฮิวคือ	เปาโล
จอห์น	มาจากภาษาฮิวคือ	โยฮัน, ยอห์น

มาเรีย	มาจากภาษาฮิวคือ	มารี
ไอแซ็ค	มาจากภาษาฮิวคือ	ไอแซ็ค
โจเซฟ	มาจากภาษาฮิวคือ	โยเซฟ

3. ศาสนาเป็นตัวองค์กรหรือเครื่องเสริมความมั่นคงแก่การเมืองการปกครอง ในประวัติศาสตร์เป็นมนุษยชาติ ศาสนามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับการเมือง การปกครอง เพราะศาสนาเป็นตัวนำหรือเป็นหลักแห่งการดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสงบสุขของสังคม ดังนั้น นักปกครองมักจะนำเอาศาสนามาเป็นเครื่องเสริมในด้านการเมือง การปกครอง จนศาสนากลายเป็นเครื่องมือของนักการเมืองในที่สุดซึ่งปรากฏให้เห็นในประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

4. ศาสนาเป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะต้องมีหลักยึดเพื่อให้ถึงจุดหมายที่ดี จุดมุ่งหมายสูงสุดของแต่ละศาสนาคือความดี ดังนั้น มนุษย์จึงยอมรับเอาหลักทางศาสนามาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของตน เพราะข้อบัญญัติทางศาสนานั้นให้ละเว้นความชั่ว ประพฤติในทางดี หากผู้ที่ปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเหมาะสมกับสถานภาพของตนแล้ว ย่อมได้รับผลที่ดีแน่นอน ศาสนาจึงคุ้มครองรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปสู่ความชั่วร้าย ขณะเดียวกันก็จะประสพกับสันติสุข ความเจริญทั้งปัจจุบันและอนาคต

5. ศาสนาทำคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คนจัดเป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะทางธรรมชาติและสัญชาตญาณคล้ายคลึงกัน นั่นคือ การกิน การพักผ่อน การหลบหลีกภัยให้ชีวิตปลอดภัย และการสืบพันธุ์ แต่คนประเสริฐกว่าสัตว์ทั่ว ๆ ไป ก็คือ มีมันสมองที่วิเศษ สามารถคิดและสร้างสิ่งต่าง ๆ ให้แก่ชีวิตของตนให้ก้าวหน้า ก่อให้เกิดความสุขความสบายมากขึ้น นอกจากนี้ คนยังสามารถคิดค้นหาจุดหมายของชีวิตว่า จะเลือกกระทำหรือละเว้นการกระทำอย่างไร การคิดและการพัฒนาดังกล่าวนี้จึงทำให้คนกลายเป็นมนุษย์ คำว่ามนุษย์ มาจากคำว่า มน + อุษย แปลว่าผู้มีใจสูง การที่คนจะเป็นมนุษย์ได้นั้นก็ต้องยกระดับจิตใจของตนให้สูงขึ้นกว่าสัตว์ทั่ว ๆ ไป ศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการยกระดับจิตใจ